

Käsitöö ja pärandtehnoloogia vilistlaste erialase tööhõive uuring: laiem kontekst ja tulevikuvaated

Ave Matsin

Resümee

Artikkel käsitleb kutse- ja kõrgkoolide käsitöö ja pärandtehnoloogia vilistlaste erialase tööhõive uuringut, asetades selle tulemused hariduslikku, kultuurilisse ja majanduslikku konteksti ning analüüsides käsitööhariduse rakendumise viise ja mõõtmise metoodikat. Uuring näitab, et käsitööhariduse vilistlased rakenduvad töömaailmas mitmekesiselt, sealhulgas õpetajatena, koolitajatena, ettevõtjatena ja vabatahtlikes rollides, kusjuures kõrgema haridustasemega vilistlased on erialaselt aktiivsemad. Töövormide mitmekesisus ja Eesti Majanduse Tegevusalade Klassifikaatori (EMTAK) ebaselgus osutavad vajadusele uute, valdkonnaspetsiifiliste tulemusmõõdikute järele. Artikkel rõhutab käsitööoskuste tähtsust kestlikkuse, kultuuripärandi hoidmise, kogukondliku sidususe ja regionaalse tööhõive kontekstis ning visandab kolm käsitööettevõtluse suunda: loominguline, oskuspõhine ja traditsiooniline käsitöö. Kokkuvõttes kutsutakse üles käsitööhariduse ja -ettevõtluse süsteemsele arendamisele viisil, mis rakendaks parimal viisil selle kultuurilist, majanduslikku ja sotsiaalset väärtust.

Märksõnad: Professionaalne käsitööharidus, käsitööettevõtlus, käsitööhariduse rakendus, käsitööhariduse tulemuslikkuse uurimine, vilistlaste uuring

Sissejuhatus

2024. aasta lõpus valmis TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia tellimusel kutse- ja kõrgkoolide käsitöö- ja pärandtehnoloogia vilistlaste erialase tööhõive uuring (Tubelt, Urman 2024), mille viis läbi Tartu Ülikooli Sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus (RAKE). Nii uuringut läbi viima kui käesolevat kirjutist koostama kannustasid seniste uuringute lähtekoha ja metoodilised puudujäägid, mille tulemusena on käsitööalane haridus asetunud mõnede ametkondade vaates „hobihariduse“ staatusesse. Järgnev artikkel tutvustab uuringu koostamise lähtekohti ja olulisemaid tulemusi, aga enne seda loob laiem tausta Eesti professionaalse käsitööhariduse ja -ettevõtluse seis

ning varasemate kaardistuste osas, tuues välja nii statistilised kui metoodilised kitsaskohad, mis takistavad valdkonna tulemuslikkuse hindamist. Tuginedes viimase uuringu tulemustele, vastatakse küsimusele, millised on professionaalse käsitööhariduse erialase rakendumise viisid ja kuidas oleks neid mõistlikum mõõta. Põgusamalt otsitakse vastuseid küsimustele, millised võiks olla käsitööhariduse tulevased suunad ja eesmärgid ning kuidas määratleda käsitööettevõtlust laiemalt. Käsitööteaduse vaates on püstitatud teemadering oluline, sest käsitööhariduse kõigi tasandite sügavus ja haare mõjutavad kogu valdkonna, sealhulgas selle praktikapõhise uurimise ja uute ning innovatiivsete rakendusvõimaluste arengut. See omakorda laiendab nii käsitööteaduse uurimisobjektide kui uurijate ringi.

Kuigi käsitöö mõiste all peetakse silmas valdavalt käsitsi tehtavat tööd, mille tulemus on ese, objekt või saadus (Käsitööteaduse oskussõnad), vajab mõiste nii eesti keeles kui teistes keeltes kasutatuna konteksti selgitamist ja võib sõltuvalt ajaloo- ja kultuuritaustast tähistada erinevaid valdkondi. Nii võib leida Eesti kvalifikatsiooniraamistikus mõiste „käsitööline“ kutse- või keskhariduse omandamisel saadava 3. ja 4. taseme ametirühmade kirjelduses kõrvuti seadme- ja masinaoperaatorite, oskustöötajate, teenindus- ja müügitoetajate ning ametnikega (SA Kutsekoda Eesti kvalifikatsiooniraamistik), mis sisuliselt selles kontekstis kasutatuna kirjeldab üldistatult töö lihtsamat iseloomu ning tähistab väga laia ametite ringi. Samas on ajalooliselt Eestis käsitööhariduse all peetud silmas maakultuuri pärandiga seotud käsitööoskuste õpetamist, mis omakorda tekitab rohket poleemikat selle tänapäevase sisu ja eesmärkide osas. Pärandtehnoloogiat defineeritakse kui loovat tehnikalist ja kultuurilist praktikat ning sellega seotud rakendusi ja arendusi, mis lähtuvad traditsioonilistest paikkondlikest käsitöötehnikatest, -materjalidest, kujunduspõhimõtetest ja oskustest (Jõeste jt 2020: 17). Uue mõiste kasutuselevõtu eesmärgiks oli laiendada käsitöö mõistele omistatud kitsast tähendusvälja ja samal põhjusel on seda kasutatud ka käesolevas uuringus.

Käsitööhariduse võib tinglikult jagada vormi alusel kolme ossa: formaalne, mitteformaalne ja informaalne. Neist esimese võib jagada õppe eesmärgi järgi laiapõhjaliseks üldhariduseks ja kutsealaste rakenduslike või akadeemiliste oskuste omandamisele suunatud kutse- ja kõrghariduseks. Üldhariduses puudutavad käsitööd nüüdseks tehnoloogia valdkonna alla liigitunud käsitöö ja kodunduse ning tehnoloogia õpe, mis on kehtiva õppekava alusel kohustuslikud kuni kolmanda kooliastmeni. Kutse- ja kõrghariduse vastavatest erialadest ja koolidest tuleb lähemalt juttu järgmises peatükis. Mitteformaalse õppe esindajana võib käsitöömaailmas nimetada lastele suunatud huviharidust, mis jaotub nii üldharidus-, huvi- kui ka kunstikoolide tegevusvalda ja mille eesmärgiks on arendada käelisi oskusi ja materjalitundmist, loovust

ja disainmõtlemist ning sotsiaalseid oskusi. Samuti sobituvad siia täiskasvanutele suunatud huviringid ja -kursused. Varasemalt kultuurimajade võrgustikus toimetavate käsitööringide tegevus on taandumas ja asendumas muude vormidega nagu näiteks eraalgatuslikud tasulised tehnikapõhised käsitöökoolid ja -kursused. Viimastel kümnenditel on lisandunud uudse tegutsemisvormina kogukondlikud töökojad nagu Meeste Koda, erinevad paranduskeldrid ja restaureerimistöökojad. Eelnimetatu kõrval on käsitöö omandamisel ülioluline roll informaaalsel õppel, mis ajalooliselt on olnud nii koduses keskkonnas kui ka meistri ja selli õppe kaudu ka professionaalses plaanis ainus viis käsitööoskuste omandamiseks. Toetudes tähelepanekutele vestlusest käsitöö õpet alustavate noortega, võib öelda, et paljud on meisterdamise juurde jõudnud just tänu vanemate või vanavanemate nakatavale eeskujule.

Erinevate õppevormide ja haridustasemete vahele jäävad suuremahulised kindla õppekava põhjal tegutsevad eraalgatuslikud käsitöökoolid. Näitena võib siin tuua MTÜ Rahvarõivas poolt koordineeritavad täiendõppeks kvalifitseeruvad rahvarõivakoolid, mille kaheaastase kursuse läbijad valmistavad ühe kihelkonna rahvarõiva põhikomplekti ja koostavad selle kohta kirjaliku töö (Eesti rahvarõivad). Teise sarnase näitena võib tuua Eesti traditsioonilise puutöö õpetamisele keskenduva Meelis Kihulase erakooli. 2017. aastal asutatud kooli õpe toimub klassikalisel meistriõppe viisil, hõlmates kahte taset: õpipoisi- ja selliõpe. Kokku nelja-aastase õppeperioodi eesmärgiks on edasi anda teadmised kohalike puuliikide omadustest ja kasutusalaadest ning traditsioonilised puutöötehnikad oskused võimalusega spetsialiseeruda mõnele kindlale puutöö valdkonnale ning arendada seda kas käsitöölise või õpetaja suunal (Edeva Eremiidi Puutöökool).

Pidades oluliseks kõiki hariduse omandamise vorme, võib siiski öelda, et formaalhariduse kutse- ja kõrgkooli tasandil käsitöö õppe pakkumine on kogu valdkonna arengut ja sisu kõige olulisemal määral mõjutav ja seetõttu keskendub ka see kirjutis eelkõige sellele valdkonnale.

Artikli allikatena on kasutatud peamiselt erinevaid käsitööettevõtluse ja -hariduse uuringuid. Seejuures keskendutakse Eesti materjalidele, sest käsitöö valdkonna kirjuse tõttu ei ole rahvusvahelised uuringud siinsetega võrreldavad. Teemakohaseid teadusartikleid, mis analüüsiks tänase päeva seisus selles vallas kahjuks ilmunud ei ole ja nii püüab käesolev kirjutis seda lünka osaliselt täita. Kuna käesoleva kirjutise autor oli tellija esindaja ja valdkonna eksperdina artikli keskmes oleva uuringu sisendi koostajaks ja tulemuste osaliseks interpreteerijaks, siis on siin lisaks eeltoodule kasutatud allikana ka uuringu käivitamisele eelnenud kirjavahetust koolide ning Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liidu esindajatega. Mitmed artiklis toodud

järeldused tuginevad autori paarikümneaastasele töökogemusele käsitööhariduse vallas.

Käsitööharidus Eestis

Eesti käsitööharidus on tihedalt seotud rahvuslikul ärkamisajal alguse saanud kodukultuuri ja –majanduse arenguga. 19. sajandi käsitöö edendamise üritustest, sealhulgas õpetajate koolitamisest ja kangakudumise kursustest on andnud ülevaate Ants Viires (Viires 2005: 45–56). Kutsekoolide arengut 19. sajandil ja 20. sajandi alguses on lähemalt uurinud Väino Sirk (Sirk 1983). Maatüübiliste kodumajanduskoolide ajaloost ja arengust kahe maailmasõja vahel on andnud ülevaate Ahto Kennik (Kennik 1993: 64–78). Kodumajanduse arengut Eestis läbi ajaloo on üldistavalt uurinud Jüri Kuum (Kuum 1997: 141–150). Käsitööõpe on juba poolteist sajandit olnud olulisel kohal Eesti haridusmaastikul. 19. sajandi viimasel veerandil kihelkonnakoolide kodumajandusõppest ja esimestest käsitöökursustest välja arenenud kodumajanduskoolides pöörati kuni nõukogude okupatsioonini muude oskuste kõrval tähelepanu mitmesugustele käsitööliikidele, mida peeti peamiselt kodukultuuri, aga hiljem ka kodutööstuse arendamise oluliseks osaks (Kuum 1997: 144–145). Nõukogude okupatsiooni ajal kaotati käsitööõpe kui kodukultuuri igand tööstusliku tootmise ja põllumajanduse erialade survele (Kuum 1997: 149). Antud liikumist võib siduda radikaalsete muudatustega kogu ühiskonnakorralduses, mis kaotas isikuvabadused ja eitas igasugust individualismi (sh loomingulist).

Professionaalne käsitööharidus on taasiseseisvunud Eestis jõudsalt arenenud, toimides tänaseks kutse-, rakenduskõrghariduse ja magistri tasemel. Kuigi käsitöö mõistena seondub eesti kultuuriruumi tavakasutuses enamasti kitsalt naiste mitteprofessionaalse, koduse tegevusega ja pehmete materjalidega (Jõeste jt 2020: 17), siis siinsel haridusmaastikul katab see oluliselt laiemat ala. Kutseõppe esimese pääsukesena avati rahvusliku käsitöö eriala Tallinna Kergetööstustehnikumis 1988. aastal, millele järgnes 1996. aastal käsitöö eriala Kuressaare Ametikoolis. 21. sajandi alguses avasid erinevaid erialasid (tekstiili-, kivi- ja sepatöö ning mööblirestaureerimine, hiljem keraamika, klaasi-, naha- ja puukäsitöö) Tallinna Kopli Ametikool (2003), Vigala Tehnika- ja Teeninduskool (2003), Haapsalu Kutsehariduskeskus (2005), Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskool (2009) ja Räpina Aianduskool (2009).¹ Uute õppekavade loomisele aitasid kaasa 2005. aastal esmakordselt välja töötatud rahvakunsti- ja käsitöömeistri kutsestandardid, mille valmimist vedas eest Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit. Algatajast tulenevalt on mitmed

1 Autori kirjavahetus koolide esindajatega 2023. aastal.

nendest lähtuvad õppekavad rõhutatult traditsioonipõhised, mis omakorda kinnistab käsitöö kodukultuurilist kuvandit. Rahvusliku käsitööõppe taastamist just taasiseseisvumise perioodil võib seostada ka 20. sajandi alguses toimunud liikumisega, mida Viires on kirjeldanud kui esemelise rahvakultuuri väärtustamist ja oma nn Eesti stiili otsingut laiemas kunsti- ja kultuurielus (Viires 1987: 3–18).

Paralleelselt kutseharidusega hakati käsitööd õpetama ka kõrgkoolis. Viljandi Kultuuriakadeemia avas peamiselt traditsioonilisele tekstiilikäsitööle keskenduva talukujunduse ja rahvusliku käsitöö eriala 1994. aastal (alates 2002 rahvuslik tekstiil). Sellele järgnesid rahvusliku ehituse (2005), rahvusliku metallitöö (2011) ja ringtehnoloogia (2023) erialad. 2011. aastal avati kultuuripärandi loovrakenduste magistrikava (kuni 2020 pärandtehnoloogia). Kahtlemata tuleb käsitööoskuste omandamisel pidada olulisteks Tallinna Ülikooli Haapsalu kolledži käsitöö ja disaini õppekava, aga ka Eesti Kunstiakadeemia ja Kõrgema Kunstikooli Pallas materjalide töötlemisele keskenduvaid õppekavu, mis küll ise ennast avalikus retoorikas käsitööõppeks ei positsioneerid.

Erinevalt Põhjamaadest, kus on võimalik käsitööd praktikapõhiselt uuriva ja mõtestava doktoriõppe läbimine (Kokko jt 2021: 16), Eestis sellist võimalust pole. Siiski on mitmed pärandtehnoloogia magistriõppe läbinud jätkanud haridusteed erinevate kõrgkoolide, näiteks Tartu Ülikooli ja Eesti Kunstiakadeemia doktoriastmes. Toetudes Viljandis välja kujunemas koolkonnale omaseks saanud pärandtehnoloogilistele oskustepõhistele uurimissuundadele (Jõeste jt 2020: 29–31), tegeletakse peamiselt ajaloolise esemelise kultuuri lähema tundmaõppimise ja mõtestamisega. Nii näiteks uurib Tuuli Jõesaar oma magistritöö jätkuna keskaegsete nahast jalatsite valmistamise tehnoloogiat (Jõesaar 2021) ja Tiina Kull Inglismaal 18. sajandil toodetud *callimanco* kangaste levikut ja mõju Eesti rahvarõivastusele (Kull 2024).

Võrreldes ärkamisaegse, peamiselt kodukultuuri ja -töönduse arendamise eesmärgi kandva õppega on tänapäevase käsitööhariduse oluliseks sihiks kultuurilise elurikkuse tagamise kõrval eelkõige professionaalsete meistrite koolitus. Kuivõrd tänased majandusolud ja ühiskonna arengusuunad sellist eesmärgimuutust toetavad, on juba eraldi küsimus. Ajaloolisest taustast ja majanduslikust tasuvusest tulenevad kahtlused valdkonna elujõulisusest seavad küsimärgi alla kogu professionaalse käsitööõppe mõttekuse.

Varasemad uuringud

Seni valminud uuringud võib tinglikult jagada kaheks: laiemalt käsitööettevõtlust kaardistavad ja kitsamalt käsitööõppe tööturu väljundeid analüüsivad. Ettevõtluse uuringuid ei ole Eestis palju tehtud. Kõige järjepidevamat

andmestikku pakuvad 2005, 2009, 2013, 2018 ja 2022 läbi viidud loomemajanduse sektori kaardistused, mis alates teisest, 2009. aastal valminud uurin-gust kajastavad eraldi valdkonnana käsitööd (Eesti loomemajanduse olukorra uuring ja kaardistus 2009, 2013, 2018, 2022). Täenduslik on asjaolu, et käsi-tööettevõtlus on nendes uuringutes liigitatud kultuuripärandi alla, kuid disain, millega käsitööettevõtlusel on silmapaistvaid kokkupuutepunkte, on eraldi valdkond. See jätab oma pitseri ka kaardistatavate ettevõtete valikule, mis annab eelise traditsioonilise käsitööga tegelejatele ja jätab välja näiteks kaas-aegsed tehnikad ning ajalooliselt rohkem meeste tegevusega seostatavad alad. Erinevalt OSKA kaardistustest ei ole sektori ülevaatesse kaasatud ka mööbli restaureerimisega seotud ettevõtted. Kõigist kaardistustest jookseb läbi probleem, et Eesti Majanduse Tegevusalade Klassifikaator (EMTAK) ei vasta reaalse ettevõtlusele, mis raskendab oluliselt loomemajanduse andmete kogumist ja analüüsi, eriti muusika, kunsti ja käsitöö valdkonnas, ning teeb valdkonda haaratud ettevõtete valiku suuremal või vähemal määral subjektiivseks.

TÜ Viljandi kultuuriakadeemia viis 2011. aastal läbi Eesti pärandtehnoloogia ja käsitöösektori uuringu (Susi jt 2011), mille eesmärgiks oli selgi-tada välja pärandtehnoloogia kompetentsikeskuse (PäKK) sihtgrupi suurus, hõive, toodangumaht, eksport ja arendusvajadused. Erinevalt loomemajan-duse sektori kaardistustest hõlmas see uuring enda alla traditsioonilise ehitu-sega seotud ettevõtted ja ka käsitööettevõtlust toetavad tegevused (kohalike loodusematerjalide varumine ja ettevalmistamine, käsitööriistade ja -masinate valmistamine, arendus, hooldus ja remont ning käsitööndusliku tootmise ja pärandtehnoloogiaga seotud ettevõtete nõustamine ning koolitus tootearen-duse ja tehnoloogia vallas). Laiema sihtgrupivaliku tõttu olid sellesse üle-vaatesse kaasatud ettevõtete hulk ja nende käive võrreldes loomemajanduse kaardistusega oluliselt suuremad. Uuring tõi olulise aspektina välja käsitööet-tevõtluse regionaalse olulisuse. Valdonna nõrkusena töid uuringu koostajad välja lisaks ülalnimetatud statistilise määratlemise keerukusele käsitööettevõtluse piiride ebaselguse ja venekeelsete käsitööettevõtete ning -meistrite alaesindatuse uuringus (Susi jt 2011: 39).

Käsitööhariduse seostele erialase tööturuga on seni tähelepanu pöö-ranud kaks uuringut. 2019. aastal valmis OSKA raport, mis analüüsis kul-tuuri ja loometegevuse, sh käsitöösektori tööjõu- ning oskuste olukorda ja tulevikuvajadusi (Mets, Viia 2019). Uuringu tööjõuvajaduse prognoos põhi-nes olemasolevate ettevõtete analüüsil. Ka selle uuringu koostajad tõdesid, et kuna käsitöövaldkonnal puudub EMTAKis oma tegevusala kood, ei ole või-malik prognoosida valdkonna täpset majandusstatistikat ja arengu- sh töö-jõuvajadust (samas: 209-210). Olemasolevatele andmetele tuginedes tõstis raport positiivsena esile käsitöö tähtsust regionaalses tööhõives ja potentsiaali

koostöös turismivaldkonnaga. Samuti seda, et paljude jaoks on käsitööga tegelemine oluliseks lississetuleku allikaks (samas: 207). Negatiivsena tõsteti esile seda, et mitme eriala (nt tekstiili, keraamika ja mööbli restaureerimise) lõpetajate arv ületab tööjõuturu vajaduse (samas: 207–208). Samas on puudu klaasi valdkonna lõpetajatest (samas: 208) ning kivi eriala koolitus puudub üldse (samas: 179). See oli ühtlasi esimene uuring, kus käsitöövaldkonna haridust vaadati tervikuna ning analüüsiti seoseid erinevate haridusastmete vahel. Muuhulgas toodi murekohana esile seda, et üldhariduskoolide lõpetajate käelised oskused ei ole piisavad, et saada hakkama igapäevaelu tehniliste probleemide lahendamisega (samas: 209). Kahtlemata mõjutab see ka käsitöö erialadel edasiõppimist negatiivselt.

Uuring „Erialad, millel on madal erialane rakendus kutsehariduses ja selle põhjused” (Pihl, Krusell 2024) analüüsis 2020–2022. õppeaastal lõpetanute erialast rakendumist 2022. aastal. Uuringu andmete koondamisel kasutati OSKA valdkonnauuringu, Eesti Hariduse Infosüsteemi ja töötamise registri andmete kõrval ekspert- ja fookusgruupiintervjuusid õppekavade vilistlaste ja õppijate ning kutseõppeasutuste esindajatega (samas: 3). Uuringust selgus, et 2022. aasta seisuga töötab viimase kolme aasta käsitöö kutsehariduse lõpetajatest erialasel töökohal ainult 16% (samas: 12). Seejuures arvestati erialase hõive mõõtmisel ainult põhitööna tehtavat tööd, jättes kõrvale käsitöövaldkonnale omase hooajalise töö ja põhitöö kõrval lisatöö tegemise võimalused.

Käesoleva uuringu eesmärk, valim ja metoodika

Käsitöö ja pärandtehnoloogia õppekavade vilistlaste uuringu (Tubelt, Urmann 2024) peamiseks eesmärgiks oli heita valgust käsitöö kutse-, rakenduskõrgharidus- ja magistriõppe vilistlaste erialasele tegevusele. Uuringu raames kaardistati õppurite hariduslik ja tööalane taust õppima asumisel, uuriti rahulolu õpingute sisu ja korraldusega ning seda, mil viisil vilistlased omandatud erialaseid oskuseid ellu rakendasid. Samuti uuriti seda, mil moel saaksid riiklikud ja erialaorganisatsioonid professionaalset käsitöötegevust arendada.

Uuringut ajendas läbi viima peamiselt asjaolu, et Eestis ei ole süsteemi, mis võimaldaks mõõta professionaalse käsitöö osakaalu tööturul. Sellel on mitmeid põhjuseid: olemasolev EMTAK klassifikaator ei võimalda eristada käsitööga leiba teenivate ettevõtjate hulka ja käivet ning käsitöö tegevusvaldkonnana on jagunenud mitmesuguste ettevõtete ja organisatsioonide vahel (turism, põllumajandus, koolitus jm). Seetõttu ei kajasta varasemate teemakohaste uuringute tulemused käsitööõppe läbinute tegelikku erialast tööle rakendumist. Uurimaks teise nurga alt varasematest kaardistustest kõlama jäänud käsitööõppe vähest rakendumist tööjõuturul, valiti uuringu

sihtrühmaks käsitöö erialade vilistlased, sest selline lähtekoht aitab eeldatavalt kompenseerida EMTAK tegevusalade koodide puudumisest tulenevat segadust. Samuti pidasid uuringu algatajad valdkonna tervikliku arengu parema mõistmise huvides oluliseks erinevate haridustasemete ülest võrdlevat vaadet. Nii laiaulatuslikku ja kõiki haridusastmeid läbivat vilistlaste uuringut varem tehtud pole. Erinevalt varasematest uuringutest ei lähtunud siin erialase töö määratlemisel mitte üldistest EMTAK tegevusalade koodidele tuginevatest statistilistest andmetest, vaid lõpetajate enda hinnangust oma töö seotuse kohta koolis õpituga.

Valimi koostamisel tehti koostööd Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liiduga, mis on käsitöö erialade kutset omistav organ. Uuringusse valiti kõik kutsekoolid, mis 2024. aasta alguse seisuga käsitöö erialadel õpet läbi viisid ja koostöös liiduga kutseid välja andsid: Haapsalu Kutsehariduskeskus, Ida-Virumaa Kutsehariduskeskus, Kuressaare Ametikool, Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskool, Räpina Aianduskool, Tallinna Ehituskool, Tallinna Kopli Ametikool, Vana-Vigala Tehnika- ja Teeninduskool ning Viljandi Kutseõppekeskus (tabel 1). Nimetatud koolides õpetati uuringu tegemise ajal mitmesuguseid tekstiilitöid, nahatööd, keraamikat, klaasipuhumist, mööbli restaureerimist, puu- ja sepatööd kolmel erineval (3–5) kutse tasemel. Uuringut ette valmistades ei õnnestunud koguda usaldusväärseid andmeid kõigi käsitöö kutsealade lõpetanute koguhulga kohta, küll aga on Kutsekoja kutseregistri (SA Kutsekoda kutseregister) andmetel alates 2004. aastast käsitöö erialadel väljastanud 1602 kutseõppe eri tasemete kutsetunnistust, mis on suure tõenäosusega mõnevõrra väiksem kutseõppe lõpetajate tegelikust arvust.

Kõrghariduse tasemel kaasati uuringusse TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia pärandtehnoloogia rakenduskõrghariduse õppekava tekstiili, ehituse ja metallitöö erialad, ning nende eelkäijad alates 1994. aastast. Samuti kuulusid valimisse pärandtehnoloogia, hilisema kultuuripärandi loovrakenduste magistrikava vilistlased alates õppekava loomisest 2011. aastast. Kokku oli Viljandi kultuuriakadeemial uuringu läbiviimise hetkeks kogunenud kahel õppetasel 255 lõpetajat, kellest osad on läbinud nii rakenduskõrghariduse kui magistritaseme õppe.

Urimisküsimustele vastamiseks kasutati kombineeritud kvantitatiivset ja kvalitatiivset lähenemist. Uuringu esimese osa raames läbiviidud küsitlusele vastas 349 vilistlast, kellest 304 olid naised ja 45 mehed. Küsitluse abil kogutud kvantitatiivseid andmeid analüüsiti kirjeldava statistika meetodeid ja avatud vastuseid sisuanalüüsi meetodit kasutades. Uuringu teises osas viidi läbi täiendavad intervjuud kümne vilistlastega, kes olid avaldanud esimeses osas valmisolekut uuringu teemadel kaasa rääkida (Tubelt, Urmann 2024: 6).

Tabel 1. Käsitöö erialadel õpet pakkuvad koolid koos erialade ja õppe-
tasemega 2024. aasta alguse seisuga. *Allikas Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit* ²

Kool	Õppeaste	Erialad
Haapsalu Kutsehariduskeskus	kutseõpe	Mööbli restaureerimine Tekstiiltöö
Ida-Virumaa Kutseharidus-keskus	kutseõpe	Tekstiilitöö
Kuressaare Ametikool	kutseõpe	Keraamika Mööbli restaureerimine Nahatöö Puutöö Tekstiilitöö
Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskool	kutseõpe	Keraamika Klaasipuhumine Tekstiilitöö
Räpina Aianduskool	kutseõpe	Tekstiilitöö
Tallinna Ehituskool	kutseõpe	Mööbli restaureerimine
Tallinna Kopli Ametikool	kutseõpe	Nahatöö Puutöö Sepatöö Tekstiilitöö
Vana-Vigala Tehnika- ja Teeninduskool	kutseõpe	Keraamika Mööbli restaureerimine Puutöö Sepatöö
Viljandi Kutseõppekeskus	kutseõpe	Mööbli restaureerimine
TÜ Viljandi kultuuriakadeemia	rakendus- kõrgharidus (BA)	Pärandtehnoloogia ehituse eriala Pärandtehnoloogia metallitöö eriala Pärandtehnoloogia tekstiili eriala Ringtehnoloogia eriala
	magister	Kultuuripärandi loovrakendused

Käesoleva uuringu olulisemad tulemused

Uuringu tulemused näitavad, et käsitöö ja pärandtehnoloogia erialade õppijad on valdavalt keskealised, kellel on sageli varasem kõrgharidus või kutseharidus (Tubelt, Urmann 2024: 10–11). Õpingute alustamise motiivideks olid isiklik huvi, soov arendada praktilisi oskusi, tööalased vajadused (nt õpetajakvalifikatsiooni täiendamine) ja missioonitunne kultuuripärandi säilitamisel. Õppeasutuse valikul mängisid rolli eriala kättesaadavus, paindlik õppekorraldus ja õppejõudude maine (samas: 12–13). Vastanud olid oma õppekogemusega väga rahul. Üle 80% neist hindas kõrgelt saadud haridust, õpetamise taset ja õppekava sisu. Veidi madalam rahulolu ilmnis seoses ettevalmistusega erialaseks tööks, mis võib viidata vajadusele tugevdada ettevõtlusoskusi. Samuti viitasid avatud vastused sellele, et erialaseid töökohti on

2 Kirjavahetus ERKLi kutsetega seotud tegevuste kontaktisik Maret Lehisega 2023. aastal.

vähe ja neid peaks ise looma, aga paljudel vilistlastel puudub selleks soov (samas: 14–15).

Uuringu tulemusena selgus, et käsitöö ja pärandtehnoloogia vilistlased rakendavad oma oskuseid väga erinevates ametites ja töövormides. Täielikult erialase tööga seotud vilistlastest töötas enamik käsitööõpetajatena üldhäriskus- koolis, kutseõpetajana kutseõppeasutuses või koolitajana erialastel koo- lituskursustel. Veidi vähem oli käsitööettevõtjaid, kes tegelevad naha- või ehtekunsti, rahvarõivaste jm tekstiilesemete valmistamise või mööbli restau- reerimisega. Kõige vähem tegeleti erialase töö raames palgatööga, sealhulgas tehes tööd muuseumis või erialast tööd mõnes ettevõttes (näiteks tootmis- juht, masinkuduja, palkhoonete projekteerija) (samas: 17–18). Peamiseks takistuseks erialasele tööle asumisel peeti madalat või ebakindlat sissetulekut, töökohtade vähesust ja ühiskondlikke stereotüüpe.

Üks asi on vilistlaste enda hinnang õpitud oskuste rakendamise kohta, teine aga erialase ettevõtlusega seotud EMTAK tegevusalade koodide küsi- mus. Uuringu ühe küsimusega kaardistati ka koodid, mida kasutavad need vastajad, kes tegelevad erialase tööga oma ettevõttes (samas: 20, tabel 1). Tabelis on esitatud 17 vastustes välja toodud kahekohalist koodi, millest populaarsemad on välja toodud tabelis 2.

Tabel 2. Küsitlusele vastanute ettevõtete enimmainitud EMTAK tegevusalade koodid. (Tubelt, Urmann 2024: tabel 1)

EMTAK tegevusala kahekohaline kood	vastustes esinenud kolmekohalised koodid	mainimiste hulk
90 Loome-, kunsti- ja meelelahutustegevus	900 Loome-, kunsti- ja meelelahutustegevus	12
95 Arvutite ning tarbeesemete ja kodutarvete parandus	952 Tarbeesemete ja kodutarvete parandus	10
13 Tekstiilitootmine	132 Riidekudumine, 133 Tekstiili viimistlemine, 139 Muu tekstiilitootmine	7
85 Haridus	855 Muu koolitus	6
74 Muu kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus	741 Disainerite tegevus	5
41 Hoonete ehitus	412 Elamute ja mitte- eluhoonete ehitus	5

Toodud vastused illustreerivad ilmekalt, kuivõrd tulutu on selle klassifi- katsiooni põhjal käsitöö erialade tegelikku rakendumist töömaailmas hin- nata. Katsed koode korrastada Eesti eripärast ja vajadustest lähtuvalt on siiani liiva jooksnud. Ka uues, 2025. aasta algusest kehtima hakanud EMTAK klassifikaatoris on käsitöö esindatud vaid jaemüügi, laatade korraldamise ja

kultuurilise tegevuse või huvialadega seotud ühenduste tegevuste koodides (EMTAK 2025 selgitavad märkused).

Töövormide osas on sarnaselt mitmete teiste loomeettevõtluse valdkondadega käsitöösektorile täielikult erialase töö kõrval omased nii hooajalised kui ka muu töö kõrvalt tehtavad tegevused. Kui viimase kutseõppe vilistlaste erialast hõivet kaardistava uuringu tulemusena oli täiesti erialase tööga seotud vaid 16% lõpetajatest (Pihl, Krusell 2024: 12, joonis 1), siis käesoleva uuringu tulemused kinnitasid üldjoontes sama: kutseõppega seotud kolme taseme vilistlastest (tase 3–5) olid täielikult erialase tööga seotud vaid 18%. Rakenduskõrghariduse lõpetanute vastav protsent on 33% ja magistriõppe vilistlastel 56% (tabel 3). Kui sellele liita aga muu töö kõrvalt osalise ajaga või hooajaliselt erialase tööga tegelevad vilistlased, on vastavad protsendid kutseõppes 37%, rakenduskõrghariduses 53% ja magistriõppes 64%. Pilt muutub veelgi, kui arvestada lisaks eeltoodule omandatud erialaga osaliselt seotud tegevusi. Sel juhul on erialase tegevusega seotud vilistlasi kutseõppes 55%, rakenduskõrghariduses 77% ja magistriõppes 82% ehk arvestades kõiki eelnimetatud rakendumise viise tegeleb 61% kõigi haridustasemete lõpetajatest erialase tegevusega. Uuringu olulise tulemusena ilmnes, et mida kõrgemal tasemel on lõpetatud õppekava, seda rohkem on erialasel tööl tegutsejaid (täielikult kas osa- või täiskoormusega erialasel tööl 64% magistriõppe lõpetanuist vs 30% kutsehariduse kolmanda taseme ja 39% neljanda taseme lõpetanuist) (samas: 34, Lisa 4).

Professionaalse käsitöötegevuse arendamine osas võib tuua välja teemade ringi, mida uuringus osalenud välja tõid. Vastajad rõhutasid käsitöö ja tööõpetuse olulisust haridussüsteemis, eriti põhikooli tasandil. Varajane kokkupuude käeliste tegevustega mitte ainult ei toeta käsitööoskuste arengut, vaid aitab kujundada ühiskonnas laiemat arusaama käsitöö väärtusest. Põhikooli käsitööõpe võimaldab noortel omandada baasoskusi, mis võivad hiljem kujuneda sügavamaks huviks ning tagada käsitööliste järelkasvu. Samuti õpetab see väärtustama Eesti pärandkultuuri, käsitöötoodete tähendust ning keskkonnateadlikke valikuid, näiteks taaskasutust rõivaste ja mööbli kontekstis. Positiivsena toodi esile, et käsitöö ja pärandtehnoloogia õpetamine toimub Eestis ka kõrgkoolide tasandil, mis toetab valdkonna jätkusuutlikkust ja arengut. Spetsiifiliste oskuste süvendamiseks peeti otstarbekaks mikrokraadide pakkumist.

Käsitöö ja pärandkultuuri madalat populaarsust Eesti ühiskonnas peeti probleemiks. Valdkonna nähtavuse ja maine parandamiseks soovitati luua pärandkäsitöö stipendiume, toetada käsitööettevõtjaid ning korraldada teavituskampaaniaid, mis selgitaksid käsitöö rolli tarbimiskultuuri negatiivsete tagajärgede leevendamisel. Riigi ja kohalike omavalitsuste rolli nähakse olulise propageerijana, näiteks Eesti käsitöötoodete kasutamisel riigiteenistuse kingitustena, mis aitaks viia pärandkultuuri rahvusvahelisele

areenile. Ettevõtluse tasandil toodi esile vajadus maksusoodustuste järele, mis aitaksid väikeettevõtjatel konkureerida suuremate või automatiseeritud tootjatega. Müügivõimaluste piiratus ja kõrged osalemistasud laataldel ning koolitustel takistavad käsitööliste turundustegevust. Seetõttu soovitati luua riiklikult toetatud müügiplatvorm, kus saaksid oma tooteid ja teenuseid pakkuda kvalifitseeritud tegijad õiglase hinnaga (samas: 21-24).

Tabel 3. Erialane rakendumine liigiti ja õppetasemeti.
Sulgudes on antud vastajate arv. (Tubelt, Urmann 2024: 31, lisa 4)

Õppe tase	Täielikult erialaga seotud töö	Täielikult erialane muu töö kõrvalt või hooajati tehtav töö	Osaliselt erialaga seotud töö	Mitte-erialane töö	Ei tööta
Kutseõpe, tase 3 (43)	14% (6)	16% (7)	9% (4)	42% (18)	19% (8)
Kutseõpe, tase 4 (164)	20% (32)	19% (32)	18% (29)	31% (51)	12% (20)
Kutseõpe tase 5 (33)	18% (6)	21% (7)	18% (6)	21% (7)	21% (7)
Rakenduskõrg-haridusõpe (76)	33% (25)	20% (15)	24% (18)	17% (13)	6% (5)
Magistriõpe (34)	56% (19)	8% (3)	18% (6)	18% (6)	0%
KOKKU (350)	25% (88)	18% (64)	18% (63)	27% (95)	12% (40)

Käsitööhariduse rakendumise viisid ja potentsiaal

Käsitööhariduse tulemuslikkuse hindamine valdkonna eripära mitte arvestavate meetoditega ja asjakohaste mõõteriistade puudumine on mitmete ametkondade vaates muutnud käsitöö kutsehariduse „hobihariduseks” ja selle mahtu on asunud kärpima. Mõiste hobiharidus ilmus Eesti avalikku diskussiooni 2023. aasta kevadel, kui Eesti Tööandjate Keskliidu juht viitas avaliku rahastuse toel toimuvale täiskasvanute haridustegevusele, mis ei ole suunatud tööturule naasmisele ega kutsealasele arengule ja on motiveeritud pigem isiklikust huvist, eneseteostusest või sotsiaalsest kuuluvusest (Aas 2023). Kahtlemata on see õigustatud teemapüstitus suurtööstuste vaates, sest käsitöö erialad ei valmista ette liini ääres üksikuid kitsaid tööprotsesse teostavaid töölisi. Industrialse elu- ja töökorralduse mõõtmiseks välja töötatud süsteem, mis hindab kasvule suunatud masstootmist ja tarbimist toetavale tsentraliseeritud ja spetsialiseerunud tööstustele spetsialistide ettevalmistamist, ei sobi aga käsitööettevõtluse kirjeldamiseks ja on ajale jalgu jäänud ka muu ettevõtlusmaailma arenguid silmas pidades. Pihl ja Krusell on oma uuringu raportis rõhutanud üleilmseid trende, mis näitavad, et täielikult

erialaga seotud põhitöökohal rakendumise kõrval koguvad märkimisväärsed populaarsust ka osaaajaga ja kõrvaltöona tehtavad tööd (Pihl, Krusell 2024: 7).

Oluline on arvestada valdkonna erialase hariduse tulemuslikkuse hindamisel loomemajanduse eripärast tulenevaid ettevõtlusvorme, kus osaaajaline töötamine on kas vaba valik või turu nõudlusest ja väiksusest tulenev. Nii näiteks on meil väga vähe kirjanikke, heliloojaid või koorijuhte, kes teenivad leiva lauale vaid erialast tööd tehes. See aga ei tähenda, et neid erialasid ei ole meie kultuurile ja loomeettevõtlusele vaja.

Võttes kokku erinevad käsitööhariduse uuringud, võib välja tuua erialase rakendumise vormid, mida peaks arvestama õppe tulemuslikkuse edaspidisel hindamisel.

Täiel määral erialane ettevõtlus või töö, mille võib jagada kahte liiki: tegutsemine igapäevase põhitöona ja erialane rakendumine osalise ajaga kas muu töö kõrvalt või hooajaliselt. Erinevalt paljudest teistest valdkondadest, kus erialapõhine lisatöö tegemine on mitmetel põhjustel keeruline (näiteks kitsama löigu teostamine suuremast tootmisahelast või keeruline ja kallis seadmestik), võimaldavad käsitöö erialad, kus enamasti haldab tegija suuremat osa protsessist ise ning ei vaja selleks kättesaamatult erilisi töötingimusi, tegutseda erialaga edukalt muu töö kõrval. Näitena võib tuua rahvarõivaste valmistamisega tegelevad meistrid, kes teevad seda tihti muu palgatöö kõrvalt. Hooajalise kõrvaltegevusena on käsitöö oluline näiteks turismisektoris, kus pakutakse külastajatele käsitööalaseid töötube või esitlusi (Valk jt 2021). Samuti põllumajandussektoris, kus näiteks lambakasvatajad väärindavad ise oma talusaadusena toodetud lambavilla.

Erialaste oskuste rakendamine teiste ametite raames. Ainult põhitööga seotud andmete arvesse võtmine ei kajasta seda, et väga paljude ametite juures (õpetaja, lasteaiaõpetaja, tegelusjuhendaja, muuseumitöötaja jmt) võivad käsitööalased oskused olla põhitöö raames kasutusel, ilma et see statistikas erialase tööna välja paistaks. Siiski annavad omandatud oskused põhitööle lisandväärtuse.

Erialaste oskuste kasutamine vabatahtlikus töös. Viimases läbi viidud uuringus mainiti laialdaselt, et erialaseid oskuseid kasutatakse tasustamata töös, näiteks rahvarõiva nõuandekojas nõu andes või kogukonna käsitööringide juhendamisel (Tubelt, Urmann 2024: 19). Sellel tegevusel ei ole küll otsest majanduslikku mõõdet, kuid see on kultuurilise kestlikkuse seisukohast oluline. Näitena võib siia lisada rahvarõivaste kasvava populaarsuse, mis paistis eriti selgelt välja seoses viimase laulu- ja tantsupeoga. Mitmed valdkonnaga kursis olevad inimesed tõid välja, et raharõivaste pilt oli muutunud okupatsiooniaja tulemusena univormistunud rõivastusest oluliselt nüansirohkemaks, detailsemaks ja päranditruumaks. Selle taga on MTÜ

Rahvarõivas, Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liidu, Eesti Rahva Muuseumi ja TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia rahvarõivakoolide ja -nõuandekodade süsteemne töö rahvarõivaste ajaloo, tähenduse ja valmistamisviiside uurimisel, kirjastamisel ning muul viisil populariseerimisel. Seejuures püsib kogu rahvarõiva nõuandekodade tegevus uurijate ja entusiastide vabatahtlikul tööol.

Kõrgema elatustasemega riikides, kuhu Eesti on kahtlemata jõudnud, on aasta-aastalt keerulisem pikka omandamisperioodi eeldava ja aeganõudva käsitööga elatist teenida. Samas ei tähenda töökohtade puudumine, et omandatud oskused on erinevate tulevikustsenaariumite vaates ebaolulised. Milline roll võiks professionaalsel käsitööharidusel ja -ettevõtlusel edaspidi olla? Siinkohal ei puudutata eraldi kultuuripärandi rolli, mille seos käsitööharidusega on ilmselge ja ei vaja eraldi esile tõstmist.

Tuleviku erialade ja töökohtade arendamisel on oluline pöörata tähelepanu **kestlikkuse aspektile**. Ajal, mil päevakorda on jõuliselt kerkinud ringmajandus ning esemete ja nende valmistamiseks kasutatud materjalide eluea maksimaalne pikendamine, on esemete hooldusel ja parandamisel ning materjalide uus- ja taaskasutusel ülioluline roll. Üle Eesti tööd alustavad ringmajanduskeskused ja parandustöökojad vajavad häid meistreid. See on arengusuund, mis annab kogu käsitööõppele pärandi hoidmise kõrval täiesti uue tähenduse ja ülesande. Käsitööoskused toetavad taaskasutust, parandamist ja isetegemist, mis on olulised kestliku eluviisi osad. Õpetades materjalide väärtust, aitab käsitöö kasvatada vastutustundlikke tarbijaid. Kestlikkuse kontekstis on oluline rääkida ka vaimse tervise probleemidest, mille lahendamise juures on loomingulisel käelisel tegevusel tähtis roll. Ühised töötoad ja õppevormid loovad kogukondlikku sidusust ja kuuluvustunnet. Need teemad peavad jõudma huvihariduse kaudu kõigi elanikkonna gruppideni, mis eeldab vastavate oskustega õpetajate ja juhendajate koolitamist.

Mitmete uuringute kohaselt on käsitööga seotud ettevõtlusel ja tegevusel oluline roll ääremaastumise pidurdamisel ja **regionaalses tööhõives** (Susi jt 2011: joonis 1a, 1b, 6–7; Tubelt, Urmann 2024: 19). Käsitöö võimaldab teenida elatist napi töökohtade valikuga piirkondades. Samuti on mitmeid elanike gruppe (nt erivajadustega inimesed ja nende hooldajad), kellele võib käsitöö olla üheks väheseks sobivaks elatise teenimise võimaluseks. See omakorda aitab luua sotsiaalset sidusust.

Loomemajanduse ühe valdkonnana on sellel seos kultuuri- ja päranditurismiga mitte ainult meenete loomise, vaid ka meeldejääva osaluse ja elamuse pakkumise kaudu (Valk jt 2023: 46). Seega ei ole käsitööettevõtluse väljundiks ainult esemed, vaid ka **teenused**, mille arendamisega saab veel palju põhjalikumalt tegeleda. Mitmesuguste teenuste arendamine on oluline ka ülalnimetatud kestlikkuse vaatepunktist.

Eelnimetatud suundade terviklikul arendamisel on oluline vaadata käsitöö valdkonna formaalõppe tervikpilti, mida tehakse väga harva ning Haridus- ja Teadusministeeriumi tasemel kahjuks üldse mitte. Tähtis on teadvustada seda, et erinevates haridusastmetes tehtavad muudatused mõjutavad kõiki eelnevaid ja järgnevaid õppetasemeid. 2023. aastal üldhariduse tehnoloogia valdkonna õppekava ümber kujundades ei tehtud mingit koostööd kutse- ja kõrgkoolide käsitöö erialade esindajatega. Pole selge, kuidas tehtud muudatused mõjutavad käsitöö professionaalses õppes jätkavate õppurite oskusi ja teadmisi ning kuidas sellest lähtuvalt peaks kutseõppekavu muutma. Sarnaselt arendatakse praegu uusi kutseõppekavu teiste haridustasemete sisendit ja vajadusi arvestamata. Kutseõppes omandatud praktilised oskused moodustavad olulise baasi haridustee jätkamisel kõrghariduse astmel. 2024. aastal Viljandi kultuuriakadeemia tekstiili erialal õpinguid alustanutest olid kolmandik lõpetanud varem erialase kutseõppe, mis omakorda võimaldab kõrghariduse astmes keskenduda sügavamalt tehnikate praktilise õppe kõrval valdkonna uurimisse, mõtestamisse ja arendamisse. Erialase haridustee jätkamist kõrgkoolis toetab hästi ka uuringu tulemusena ilmnunud tõsiasi, et kõrgema haridustaseme lõpetanud oskavad oma erialaste oskustega kõrgemat lisandväärtust luua ja on seetõttu valdkonnas aktiivsemad kui madalama haridustaseme lõpetanud. Kutsekoolide õppekohtade vähendamine mõjutab otseselt ka kõrgkooli vastava ala õppetöö tulemuslikkust: mida madalamate oskustega õppurid kõrgkooli sisenevad, seda rohkem aega ja energiat peab kulutama algoskuste õppele ning seda nõrgemate oskuste ja teadmistega vilistlased väljuvad. Samuti on see raiskav suhtumine kõrgkooli ressurssidesse.

Käsitööettevõtluse piiritlemine

Käesoleva uuringu fookusest laiem küsimus on käsitööettevõtluse sisuline määratlemine. Kas käsitööettevõtlus on ainult rahvuslikul ainesel põhinev, milline on loomingulisuse ja oskuste ning traditsioonide hoidmise vahekord, kui suurt tootmist käsitöö all silmas peetakse – need on küsimused, mis vajavad laiemat läbirääkimist ja kokkulepet. Siin on võimalusi mitmeid ning need väärivad kindlasti eraldi kirjutist. Siinkohal võib siiski markeerida kolm suuremat lihtsustatud suunda, millest üks on käsitööettevõtluse lähem sidumine disainiga ja muu loomingulise eneseväljendusega ehk **loominguline** käsitöö, teine piiride avardamine erinevaid individuaalteenuseid pakkuvate väikeettevõtete suunas ehk **oskuskäsitöö** ja kolmas piirdumine kitsamalt pärandiga seotud kultuurinähtuste ja elulaadi toetamisega ehk **traditsiooni-line** käsitöö. Kuidas eeltoodu saab tehniliselt nähtavaks ametlikus ettevõtlusstatistikas, sealhulgas EMTAK klassifikaatoris, on veel omaette küsimus. Järgnevalt lühidalt nende kolme suuna sisust.

Loominguline käsitöö. Ingliskeelne *craft* on olulisemalt laiema tähendusväljaga, kui eestikeelne „käsitöö“, mille külge on loomemajanduse aruannete, aga ka enamike kutseõppekavade näitel vähemalt retooriliselt kinnistatud peamiselt pärandi hoidmise ja kasutamisega seotud väiketootmine. Euroopas seostuvad selle mõistega laiema materjalikeskse tarbekunsti (sealhulgas Eesti mõistes mitmed disaini) tegevusalad, mida iseloomustab loominguline väiketootmine ja millel ei tarvitse olla mingit sidet pärandiga. Nii näiteks rõhutab Euroopa käsitöövõrgustik, European Craft Alliance, oma tegevuses pärandi ja kestlikkuse kõrval käsitöö kaasajastamist toetavate valdkondlike teadusuuringute ja innovatsiooni tähtsust (Crafting Europe Manifesto). Eesti kontekstis tõlgendub see küsimus selleks, kuhu ja kuidas tõmmata piiri käsitöö ja disaini vahele.

Oskuskäsitöö. Eestis jäävad käsitöö valdkonnast välja mitmesugused käsitöised teenusepakkujad nagu näiteks individuaalõmblejad, aga ka väikeste käsitööalade esindajad: kivide töötlejad, mitmesuguseid ehitusdetalle valmistavad puusepad, erinevate parandustöökodade pidajad jne. Oskuskäsitööliste arvelt valdkonna suurendamine on siiski keeruline küsimus. Sellise lähenemise piiritaguse näitena võib tuua Itaalia suurima käsitööliste ja väikeettevõtjate esindusorganisatsiooni Confartigianato Imprese, mis esindab üle 1,5 miljoni väikeettevõtja, pakkudes tuge ettevõtte loomisel, juhtimisel, rahastamisel, innovatsioonis ja turunduses ning rääkides kaasa valdkonna poliitika kujundamisel. Liit koondab kümnete sektorite ettevõtteid, mis on organiseeritud 12 kutseliitu, kus kullasseppade, keraamikute ja restauraatorite kõrval on esindatud näiteks toidutootjad, autoremondilukksepad, ehitajad, torulukksepad, rätsepad, kingsepad, fotograafid, graafilised disainerid, keemilised puhastajad, aga ka juuksurid, kosmeetikud ja hambatehnikud (Confartigianato Imprese).

Traditsiooniline käsitöö. Alahinnata ei saa traditsioonilise käsitööpärandi ja -oskuste kultuurilist tähtsust ja jätkusuutlikkust. Sarnaselt keelele ja muule suulisele pärandile on väga oluline meie esemeline pärand ning selle säilitamiseks vajalikud oskused, teadmised ja hoiakud. Samuti on oluline käsitööga seotud vaimne kultuuripärand ja selle säilimine. Pärandoskuste väärtustamisel on väga kaugele jõutud Jaapanis, kus mitmete muude traditsioonilist käsitööd toetavate tegevuste kõrval on elava rahvusliku aarde tunnistamise süsteem Ningen Kokuhō, mis toetab oluliste vaimsete kultuuriväärtuste säilitajaid ja meistreid kahe miljonit jeeniga aastas (umbes 11 600 eurot) (Living National Treasure (Japan)). Juhul, kui Eestis otsustatakse jääda käsitöökäsitööluse juures pärandikeskseks, võiks eeskuju võtta Ühendkuningriigi tegevusest, kus Heritage Crafts Association kaardistab ohustatud pärandkäsitöö alasid ning pakub tuge nende säilitamiseks. Nende uuringud näitavad, et käsitööoskuste kadumine on seotud sarnaste probleemidega nagu Eestis: madal sissetulek, vähene järelkasv ja ühiskondlik alaväärtustamine. Samas on

Ühendkuningriigis loodud käsitöömeistritele stipendiumid ja riiklikud toetused, mis aitavad säilitada traditsioonilisi oskusi. Võrreldes Eestiga on sealne pärandkäsitöö ettevõtluse toetusstruktuur süsteemsem ja käsitöövaldkonna positsioon kultuuripärandi osana tugevamalt institutsionaliseeritud.

Kokkuvõte

Käsitööhariduse ajalooline seotus kodumajanduse ja kodutööndusega ning käsitöö mõiste kultuuriline seotus naiste koduste, mitteinnovaatiliste tegevustega mõjutab selgelt ka valdkonna mõistmist ja positsioneerimist tänapäeval. Industriaalse tootmise toetuseks toimiva haridussüsteemi tulemuslikkuse mõõtmiseks loodud meetodid ja andmekogud ei sobi käsitööhariduse hindamiseks.

Vastates käesoleva artikli peamisele uurimisküsimusele võib öelda, et professionaalse käsitööhariduse erialase rakendumise viisidena saab välja tuua täielikult erialase ettevõtluse või töö, mille juures on kindlasti vaja igapäevase põhitöö kõrval arvestada erialast rakendumist osalise ajaga kas muu töö kõrvalt või hooajaliselt. Sellele lisaks on oluline arvestada erialaste oskuste rakendamist teiste ametite raames. Kultuurilise kestlikkuse vaates on käsitööhariduse tulemuslikkuse hindamisel oluline roll erialaste oskuste rakendamisel vabatahtlikus töös. Olemasolevad vilistlaste erialase rakendumise mõõtmise viisid ei sobi käsitööhariduse tulemuste hindamiseks, sest ei arvesta erinevaid tegevusvorme ega omandatud oskuste kasutamist teiste ametite osana. EMTAK klassifikaatorid ei võimalda erialase rakendumise määra statistiliselt mõõta. Süsteemi parandamiseks oleks vaja korrastada klassifikaator tegelikkusele vastavaks ja kasutada selle kõrval täiendavat regulaarset vilistlaste seiresüsteemi, mis arvestaks lisaks majanduslikule mõjule regionaalseid, sotsiaalseid ja kultuurilisi aspekte.

Oluline on süsteemselt teadvustada professionaalse käsitöövaldkonna kultuurilist, majanduslikku ja sotsiaalset rolli ning potentsiaali. Uuringud kinnitavad, et käsitöö- ja pärandtehnoloogia-alane haridus omab olulist rolli kultuuripärandi säilitamisel ja loomemajanduse arendamisel. Samas vajab valdkond põhjalikku korrastamist ja senisest suuremat ühiskondlikku ja poliitilist tunnustust ning sihipärast tuge, et tagada selle jätkusuutlikkus ja atraktiivsus tulevastele õppijatele ja tegutsejatele. Seejuures on põhilisteks küsimusteks, kuidas arendada õppekavu edasi nii, et need ühelt poolt hoiaks elus kultuurilise identiteedi aluseks olevaid traditsioone, aga teiselt poolt vastaks kaasaja nõuetele ja oleks atraktiivsed ka noortele. Kahtlemata on suureks probleemiks noorte üldine käeliste oskuste taandareng. Samuti peaks sündima poliitiline kokkulepe selle kohta, mida lugeda käsitööettevõtluseks, mille põhjal saab asuda kokkulepitud valdkonda strateegiliselt toetama ja arendama, sest ettevõtlusmaastiku mitmekesisus on selle kestlikkuse võti.

Allikad

Aas, Arto 2023. Arto Aas: millest me räägime, kui räägime hobiharidusest? – Eesti Tööandjate Keskkliit. <https://employers.ee/arto-aas-millest-me-raagime-kui-raagime-hobiharidusest/> (30.07.2025).

Confartigianato Imprese. <https://www.confartigianato.it/come/> (30.07.2025).

Crafting Europe Manifesto. <https://europeancraftsalliance.org/wp-content/uploads/2025/05/Crafting-Europe-Manifesto-2025-web.pdf> (30.07.2025).

Edeva Ereimiidi puutöökool. <https://edeveremiit.ee/puutookool/koolist> (30.07.2025).

Eesti loomemajanduse olukorra uuring ja kaardistus 2009. Eesti Konjunkturiinstituut. <https://telekraat.ee/wp-content/uploads/2021/04/loomemajanduse-uuring-2009.pdf> (30.07.2025).

Eesti loomemajanduse olukorra uuring ja kaardistus 2013. Eesti Konjunkturiinstituut. https://telekraat.ee/wp-content/uploads/2021/03/115_1._eesti_loomemajanduse_olukorra_2011_uuring_ja_kaardistus.pdf (30.07.2025).

Eesti loomemajanduse olukorra uuring ja kaardistus 2018. Eesti Konjunkturiinstituut. <https://telekraat.ee/wp-content/uploads/2021/04/Eesti-loomemajanduse-olukorra-uuring-ja-kaardistus-2018.pdf> (30.07.2025).

Eesti loomemajanduse olukorra uuring ja kaardistus 2022. Eesti Konjunkturiinstituut. https://telekraat.ee/wp-content/uploads/2025/05/1._Eesti_loomemajanduse_olukorra_uuring_ja_kaardistus_2021_0.pdf (30.07.2025).

Eesti rahvarõivad. Rahvarõivakoolid. <https://rahvaroivad.ee/koolitus/taidendkoolitus> (09.09.2025).

EMTAK 2025 selgitavad märkused. <https://emtak.rik.ee/EMTAK/pages/klassifikaatorOtsing.jsp> (09.09.2025).

European Craft Alliance. <https://europeancraftsalliance.org/> (30.07.2025).

Jõesaar, Tuuli 2021. Kuidas uurida arheoloogilist nahkjalatsit? Kadrioru kogelt leitud nahkjalatsite näitel – *Studia Vernacula* 13, 144–170. DOI: 10.12697/sv.2021.13.144-170.

Jõeeste, Kristi, Rennu, Madis, Matsin, Ave, Tüür, Kadri 2020. Pärandtehnoloogiline käsitööuurimus: lähenemised ja väljavaated. – *Studia Vernacula* 12, 16–45. DOI: 10.12697/sv.2020.12.16-45.

Kennik, Ahto 1993. Maal paiknevad kodumajanduskoolid Eesti Vabariigis 1918–1940 – *Eesti TA Toim. Humanitaar- ja Sotsiaalteadused* 42, 64–78. <https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1993.1.06>.

Kull, Tiina 2024. Traces of callimanco in Estonia: purchased worsted striped fabrics from the late 18th to early 19th centuries. – *Studia Vernacula* 16, 66–93. <https://ojs.utlib.ee/index.php/SV/article/view/24453/18697>.

Kuum, Jüri 1997. Kodumajandus Eestis. – *Agraarteadus. Journal of Agricultural Science* 2, 141–150.

Kokko, Sirpa, Almevik, Gunnar, Bentz-Høgseth, Harald, Seitamaa-Hakkarainen, Pirta 2021. Käsitöö uurimise meetoditest Soomes, Rootsis ja Norras. – *Studia Vernacula* 13, 14–36 DOI: <https://doi.org/10.12697/sv.2021.13.14-36>.

Käsitööteaduse oskussõnad (viimati uuendatud 28.03.2023). – *Sõnaveeb*. Eesti Keele Instituut. <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/kto/k%C3%A4sit%C3%B6%C3%B6/1/est> (09.09.2025).

Living National Treasure (Japan). [https://en.wikipedia.org/wiki/Living_National_Treasure_\(Japan\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Living_National_Treasure_(Japan)) (30.07.2025).

Mets, Urve, Viia, Andres 2019. *Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele – kultuur ja loometegevus: etenduskunstid, käsitöö, museoloogia, muusika, raamatukogundus, sport*. Uuringuaruanne. Tallinn: SA Kutsekoda. <https://oska.kutsekoda.ee/uuring/etenduskunstid-muusika-raamatukogundus-museoloogia-kasitoo-ja-sport/> (30.07.2025).

Pihl, Katrin, Krusell, Siim 2024. *Madala erialase rakendamisega erialad kutseõppes ja selle põhjused*. Uuringuaruanne. Tallinn: SA Kutsekoda. <https://uuringud.oska.kutsekoda.ee/uuringud/madala-erialase-rakendamisega-erialad> (30.07.2025).

SA Kutsekoda kutseregister. <https://www.kutseregister.ee/ctrl/et/Tunnistused/showKutsetunnistused/> (06.07.2025).

SA Kutsekoda Eesti kvalifikatsiooniraamistik. <https://kutsekoda.ee/eesti-kvalifikatsiooniraamistik/> (09.09.2025).

Sirk, Väino 1983. *Kutseharidus Eestis 19. sajandi algusest 1917. aastani*. Tallinn: Ajaloo Instituut.

Susi, Signe, **Matsin,** Ave, **Parts,** Priit-Kalev, **Masso,** Jaan, **Murasov,** Kaija, **Ainjärv,** Ines, **Mooses,** Veronika, **Nõgu,** Liisi, **Mägi,** Kadi, **Raagmaa,** Garri 2011. *Eesti pärand tehnoloogia ja käsitööstori uuring: aruanne*. <https://hdl.handle.net/10062/106624> Tartu-Viljandi: Tartu Ülikool. <https://hdl.handle.net/10062/106624>.

The Heritage Crafts Association. <https://www.heritagecrafts.org.uk/> (06.07.2025).

Tubelt, Ene, **Urmann,** Helen 2024. Käsitöö ja pärand tehnoloogia õppekavade vilistlaste uuring 2024. <https://hdl.handle.net/10062/106626>.

Valk, Heiki, **Kriiska,** Aivar, **Matsin,** Ave, **Oras,** Janika, **Ormisson-Lahe,** Anu, **Pae,** Taavi, **Rahi-Tamm,** Aigi, **Rommel,** Mari-Ann 2021. *Päranditourism Eestis: potentsiaal ja arenguvõimalused*. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut. <https://www.etag.ee/wp-content/uploads/2021/03/Paranditourism-Eestis.pdf> (30.07.2025).

Viies, Ants 1987. Eesti rahvakunsti avastamine 20. sajandi algul. – *Kogude teatmik. Artiklid* 1985. Tallinn: Eesti Riiklik Kunstimuseum, 3–18.

Viies, Ants 2005. Käsitöö edendamise üritustest Eestis 19. sajandi viimasel veerandil. – *Tuna* 2, 45–56. https://www.ra.ee/wp-content/uploads/2017/03/ViiesAnts_K2sit88_edendamise_TUNA2005_2.pdf (30.07.2025).

Ave Matsin (s 1973) on Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia rahvusliku tekstiili lektor ja pärand tehnoloogia õppekava programmijuht. Ta on töötanud käsitööhäriduse arendajana üle kahe aastakümne ning olnud mitmete käsitöö ja pärand tehnoloogia õppekavade, sh magistriõppe, kujundaja ja eestvedaja. Tema teadustöö keskendub arheoloogilistele tekstiilidele ja tekstiil tehnoloogiale ning kohaliku käsitöö tooraine, sealhulgas lambavilla omadustele ja rakendusvõimlustele. Matsin on juhtinud mitmeid valdkondlikke arendusprojekte, sealhulgas käsitööteaduse terminoloogia arendamist ning villa rakendamise seotud uurimisprojekte. Ta on Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liidu juhatuse ning Kultuuri Kutsenõukogu liige ja osalenud käsitöö kutsestandardite väljatöötamises ja uuendamises.

Foto erakogust

Survey of Professional Employment of Craft and Heritage Technology Graduates: Broader Context and Future Perspectives

Abstract

This article presents the results of a graduate employment study commissioned by the University of Tartu Viljandi Culture Academy, focusing on alumni of craft programmes. The findings are contextualized within broader educational, cultural, and economic frameworks. The article aims to analyse the modes of professional application of craft education, evaluate the adequacy of existing metrics, and outline future directions for the development of craft education and entrepreneurship.

The article begins with an overview of the forms and historical background of craft education, highlighting the roles of formal, non-formal, and informal learning in the development of craft skills. Particular attention is given to the evolution of vocational and higher education since 1988, when the first traditional craft programmes were established. The development of various schools and curricula is described, with emphasis on the connection between tradition-based craft education, national identity, and cultural heritage.

The analysis of previous studies reveals statistical and methodological limitations that hinder accurate assessment of the sector's impact. Key issues include the ambiguity of EMTAK (Estonian Classification of Economic Activities) codes, the fragmentation of craft entrepreneurship across multiple sectors, and the exclusion of seasonal and part-time work from official statistics. Although earlier studies by OSKA have addressed the relationship between craft education and the labour market, their methodologies fail to account for the specific characteristics of the field.

The methodology of the current study differs from previous approaches by focusing on alumni's self-assessment of the relevance of their work to their field of study. The sample included graduates from vocational, applied higher education, and master's programmes, with a total of 349 respondents. The survey was followed by in-depth interviews that explored alumni motivations, learning experiences, and career choices.

A central finding of the study is the diverse ways in which craft education graduates engage with the labour market. Those fully employed in their field work primarily as teachers or trainers, with fewer operating as entrepreneurs and even fewer as salaried employees. The analysis of EMTAK codes

revealed that alumni businesses span a wide range of activity sectors, underscoring the need for more appropriate metrics.

The study found that 18% of vocational graduates, 33% of applied higher education graduates, and 56% of master's graduates are fully employed in their field. When including partial employment, seasonal work, and activities partially related to their field of study, the figures rise to 55% for vocational education, 77% for applied higher education, and 82% for master's level. These results demonstrate that the impact of craft education on the labour market is significantly greater than current statistical indicators suggest. Moreover, the data show a clear correlation between higher levels of education and increased professional engagement.

The article highlights the need to consider the specific characteristics of the craft sector when evaluating educational outcomes. These include part-time and seasonal work, volunteer activities, and the application of craft skills in other professions. For example, craft skills are used in teaching, museum work, and community activities – contexts that are not reflected in official labour statistics but hold cultural and social value.

Looking ahead, the article emphasizes the importance of craft skills in the context of sustainability. The growing relevance of circular economy practices, repair culture, and material reuse creates new opportunities for the application of craft expertise. Craft also plays a vital role in supporting mental health and fostering community cohesion. In regional employment, craft offers viable livelihood options in peripheral areas and for individuals with special needs, contributing to social inclusion.

The article outlines three conceptual directions for craft entrepreneurship: creative craft, skilled craft, and traditional craft. Creative craft links craft with design and innovation; skilled craft encompasses various service-oriented artisans and other service providers; and traditional craft focuses on the preservation of cultural heritage. Clarifying and integrating these directions into official business statistics is essential for the strategic development and support of the sector.

In conclusion, the article argues that new, sector-specific metrics are needed to evaluate craft education and entrepreneurship, taking into account the unique features of creative industries. A political consensus on the definition of craft entrepreneurship is also necessary to ensure the sector's sustainability and attractiveness. Craft education should not be dismissed as mere hobbyism – it is a vital cultural, economic, and social resource that requires systematic and informed development.

Keywords: professional craft education, craft entrepreneurship, craft education application, craft education effectiveness research, alumni survey